

NACIONALINĖS PINIGŲ SISTEMOS KŪRIMAS IR LAIKINŲJŲ PINIGŲ ĮVEDIMAS: PRIEŠISTORĖ IR ĮGYVENDINIMAS

Meilė Jasienė

Docentė socialinių mokslų daktarė
Vilniaus universiteto Finansų katedra
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
Tel. (370 5) 236 61 42
El. paštas: jasiene@takas.lt

2007 m. minėsime nacionalinės pinigų sistemos sukūrimo 15-os metų sukaktį. Nors praėjęs laikotarpis nėra ilgas, tačiau dėl jame buvusių įvykių gausos ar ir kitų priežasčių, dėl kai kurių faktų painumo ar supainiojimo net ir tų įvykių dalyviams ar liudininkams jau ne visada lengva nuosekliai atkurti to meto įvykių eigą. Tad ką ir kalbėti apie jaunąją kartą, kuriai tie dalykai jau gryniausia istorija, ne visada lengvai suprantama, tuo labiau kad įvairiuose straipsniuose ir šaltiniuose pateikiami tik pavieniai šio Lietuvos Nepriklausomybei reikšmingo etapo aspektai, o kartais matome ir nesusingaudymą bei skaiytojų klaidinimą. Net ir paties nacionalinės pinigų sistemos sukūrimo fakto svarba nėra tinkamai įvertinta, dažnai net ir ignoruota.

Šio straipsnio tikslas – pamėginti iš tam tikro istorinio nuotolio, remiantis to laikotarpio oficialiais dokumentais, specialistų nuomone ir asmenine patirtimi, apibendrintai pateikti nacionalinės pinigų sistemos kūrimo nuo 1988 m. iki 1993 m. pirmosios pusės esminius bruožus, juos susisteminti.

Pagrindiniai žodžiai: infliacija, Lietuvos bankas, talonai, litas, nacionalinė pinigų sistema.

Savų pinigų atkūrimo idėja

Lietuvos nacionalinės pinigų sistemos atkūrimo idėja pirmą kartą viešai svarstyta 1988 m. gegužės 26 d. Mokslų akademijos Ekonominės institutė Lietuvos ir Estijos mokslininkų susitikime, kuriame profesorius Stasys Uosis pirmąkart viešai pasisakė už savų pinigų sistemos sukūrimo būtinumą.

Vėliau jis rašė: „Manau, neperdėsiu pasakęs, kad tautai, savarankiškai respublikai sa-

varankiška pinigų sistema ne mažiau reikalinga kaip sava kalba, savas raštas“, šią idėją plėtojo ir moksliai pagrindė savo straipsniuose, diskutavo su savos valiutos priešininkais (Uosis, 1988a, 1988b).

Dabar gali atrodyti, kad savų pinigų idėja turėjo būti priimtina visiems, išskyrus okupacinę administraciją. Deja, diskusijų būta nemažai. Buvo mėginama įtikinti, kad ekonominis savarankiškumas įmanomas be savų pinigų, „esant Tarybų Sąjungos sudėtyje“ ir pan. Vie-

ni oponentai reiškė abejonę savų pinigų reikalingumu ar jų praktinio įgyvendinimo galimybę, siūlė atidėti šio klausimo sprendimą nepabirėžtai ateičiai, siekdami apsiriboti teorine diskusija – „Tai vaikiškos fantazijos...“ (Vilkas, 1988), „Tokioje situacijoje racionaliau būtų turėti bendrą piniginių vienetą“ (Veselka, 1989), kiti, pvz., tuometis TSRS Valstybinio banko Lietuvos respublikinio banko pirmininkas Zenonas Žilevičius užėmė aktyvią priešišką, nepagrįstą jokiais mokslo argumentais poziciją (Žilevičius, 1988). TSRS Socialinio banko Lietuvos respublikinio banko pirmininkės J. Mikulienės vadovaujamos alternatyvios grupės sukurta savų pinigų įvedimo koncepcija, formaliai deklaruojanti savų pinigų įvedimą, faktiškai paneigė jų įvedimą nurodydama nerealias ir neįgyvendinamas jų įvedimo sąlygas (Paskočinas, 1989; Uosis, Terleckas, Baldišis, 1989).

Tai suprantama, turint galvoje tuometes sąlygas: tebetrunkanti sovietinė okupacija, administracinė-komandinė ūkio sistema, valdoma ir ginama Kremliaus statytinių. Viešai pareikšti nuomonę Lietuvos Nepriklausomybės, tegul pinigų ir kredito sistemos, atžvilgiu reikėjo ne tik profesinės kompetencijos, bet ir pilietinės drąsos, nes, nepaisant paskelbtos „perestroikos“ politikos, politiniai kaliniai iš sovietinių gulagų dar nebuvo paleisti. Vilniaus universiteto mokslininkai prof. Stasys Uosis, doc. Vladas Terleckas, dėst. Vilius Baldišis argumentuotai gynė lito idėją, neatidėliotino rengimosi įvesti savus pinigus būtinybę (Terleckas, Baldišis, 1988a; 1988b; Baldišis, 1989 ir kt.).

Nacionalinės pinigų sistemos kūrimo darbo pradžia

Prasidėjus Atgimimui, LTSR Aukščiausioji Taryba, negalėdama ignoruoti nacionalinių pinigų sistemos sukūrimo klausimo, tačiau grei-

čiausiai manydama, kad to nebus, ar rimtai netikėdama praktine jo įgyvendinimo galimybe (kitaiip Kremlius nebūtų leidęs priimti įstatymo), 1989 m. gegužės 18 d. priėmė įstatymą „Dėl Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo pagrindų“, kuriame buvo numatyta galimybė įvesti savo pinigus ir sukurti kredito sistemą¹. Prie LTSR Ministrų Tarybos buvo sudaryta Lietuvos savarankiškos pinigų ir kredito sistemos sukūrimo grupė, kurios darbe dalyvavo Vilniaus universiteto Finansų ir kredito katedros mokslininkai (V. Terleckas – grupės vadovas, S. Uosis, I. Čepienė, J. Vizbaras, V. Baldišis) ir bankininkai praktikai (B. Povilaitis, R. Norkus, V. Andriuškevičius, J. Dusevičius). Ši grupė per pusmetį nuveikė didžiulį darbą: parengė Lietuvos savarankiškos pinigų ir kredito sistemos sukūrimo koncepciją, Lietuvos banko ir Komerčinį bankų įstatymų projektus, parengė kitus norminius dokumentus (Lietuvos bankas 1990–1995, 1995, p. 22, 30–31). Šie projektai buvo parengti išnagrinęjus analogiškus Vakarų šalių įstatymus, atsižvelgiant į jų patirtį, numatant grįžimą prie rinkos ekonomikos šalims būdingos dviejų lygių bankų sistemos: centrinis bankas ir komerciniai bankai bei kitos kredito institucijos. Būtina priminti, kad minėta grupė šiuos darbus atliko aukodama savo laisvalaikį, o ir šiandien už tai jiems net nepadėkota.

Jau nuo 1989 m. rudens vyko parengiamieji techniniai darbai: paskelbtas litų ir centų esikų parengimo konkursas, patvirtinta bendra litų ir centų nominalų sistema (1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000) ir struktūra, atsižvelgiant į tuo metu numatytą rublių keitimo į li-

¹ Vėliau tais pačiais metais, lapkričio 27 d., TSRS Aukščiausiosios Tarybos priimtas įstatymas „Dėl Lietuvos TSR, Latvijos TSR ir Estijos TSR ekonominio savarankiškumo“ turėjo palaidoti šių okupuotų šalių ekonominio savarankiškumo viltis, nes neleido joms turėti savo pinigų ir bankų sistemos, kainų politikos (Ne visi tylėjo, 1993, p. 3–4).

tus santykį 1:1, lito formatas, buvo svarstomi įvairūs pinigų gamybos variantai.

Lietuvos banko įstatymo ir nutarimo dėl Lietuvos banko įkūrimo priėmimo istorija verta atskiro dėmesio: šie dokumentai buvo priimti dar prieš atkuriant Nepriklausomybę. Sovietinė Aukščiausioji Taryba, atsižvelgiant į to meto visuomenės spaudimą ir aktyvų nuomonių ir pasiūlymų teikimą dėl įstatymų projektų, savo paskutiniaisiais gyvavimo metais buvo priversta priimti (tiesa, ne visada) ir kai kuriuos juridinius dokumentus, kurių turinys ir neatitiko jų pažiūrų. Nors Lietuvos banko įstatymas, palyginti su jo projektu, projekto autorių nuomone, svarstant buvo apgadintas, tačiau vis dėlto buvo priimtas. Taigi minėti svarbūs nacionalinei pinigų sistemai sukurti dokumentai buvo priimti Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos paskutinėje sesijoje 1990 m. vasario 13 d., Lietuvos bankas formaliai buvo įkurtas 1990 m. kovo 1 d. (Lietuvos banko įstatymas, 1990; LTSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Lietuvos banko įsteigimo“, 1990).

Pasirengimas įvesti nacionalinę valiutą

Atkūrus Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę, susidarė prielaidos sukurti realiai funkcionuojantį centrinį banką ir nacionalinę valiutą, tačiau ką tik atkurtas Lietuvos bankas neturėjo nei patalpų, nei lėšų, savo veiklos pradžioje teturėjo keletą darbuotojų, nebuvo suformuota valdyba (Lietuvos bankas 1990–1995, 1995, p. 24).

Kai Lietuvos banko valdybos pirmininku buvo paskirtas Vilius Baldišis ir 1990 m. rugsėjo 9 d. patvirtintas Lietuvos banko statutas, kurio antrašyme skyriuje buvo suformuluoti tokie pagrindiniai Lietuvos banko uždaviniai: „1) parengti ir įgyvendinti Respublikos ekonominę strategiją pinigų apyvartos, kredito, atsiskaitymų ir valiutinių santykių srityje; 2) reguliuoti

Lietuvos pinigų ir kredito apyvartą, 3) vykdyti pinigų ir emisijos politiką, 4) reguliuoti Respublikos piniginio vieneto kursą“ (Lietuvos banko statutas, 1990), prasidėjo konkretūs darbai.

Paspartinti pasirengimą įvesti nacionalinę valiutą 1991 m. gegužės 1 d. Lietuvos banko valdyba priėmė nutarimą Nr. 10, kuriuo buvo sudarytos penkios Lietuvos banko specialistų grupės: 1) Lietuvos lito įvedimo bendrai koncepcijai bei konkrečiam šio darbo projektui parengti – pirmininkas B. Povilaitis, 2) Lietuvos lito įvedimo teisės aktų rengimo grupė – pirmininkas E. Žukauskas, 3) Atsiskaitymų su užsienio šalimis organizavimo už prekes ir paslaugas bei neprekinės ir kitas operacijas grupė – pirmininkas M. Vidginis, 4) Lito kurso nustatymo ir užsienio valiutos apyvartos Lietuvos Respublikoje tvarkos nustatymo grupė – pirmininkas S. Uosis, 5) Pinigų keitimo materialinio ir techninio aprūpinimo grupė – pirmininkas K. Ratkevičius. Nutarime buvo numatyti uždaviniai, kuriuos grupės turės atlikti. Banko kolektyvas rengė reikiamus dokumentus, techniškai rengėsi saviems pinigams (Lietuvos bankas 1990–1995, 1995, p. 33, 120–121).

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1991 m. lapkričio 5 d. priėmė Pinigų išleidimo įstatymą, kuriame buvo teigiama, kad „Lietuvos Respublikos nacionalinis piniginis vienetas yra litas ir jo viena šimtoji – centas“, taip pat sudarytas Lito komitetas, turėjęs nustatyti lito išleidimo į apyvartą datą ir kitus su tuo susijusius klausimus. Į Lito komitetą įėjo Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, Ministras pirmininkas ir Lietuvos banko valdybos pirmininkas (Lietuvos Respublikos pinigų išleidimo įstatymas, 1991). Po mėnesio, gruodžio 9 d., Lito komitetas priėmė nutarimą, kuriuo remiantis buvo sudarytos rajonų ir miestų lito įvedimo komisijos, patvirtinti šių komisijų darbo organizavimo principai (Lito komiteto nutarimas, 1991).

1992 m. pradžioje jau buvo pasirengta įvesti litus: buvo nustatytos pinigų keitimo taisyklės, išspausdintas ir pristatytas reikalingas apyvartai litų kiekis. Tą konstatavo ir Aukščiausiosios Tarybos deputatų komisija bankininkystės klausimams tirti savo išvadose 1992 m. kovo 26 d.: „Techniškai savų pinigų įvedimui Lietuvoje pasiruošta, tačiau nesudarytos prielaidos ir sąlygos normaliam jų funkcionavimui, lito stabilumo užtikrinimui“ (Komisijos išvados, 1992).

Sudėtingą ekonominę pereinamojo laikotarpio padėtį dar labiau komplikavo tuometės vyriausybės vykdyta infliacinė politika. Buvusios hiperinfliacijos sąlygomis išleisti litus būtų reiškę juos pasmerkti greitam nuvertėjimui, būtų sukompromituota ir pati savų pinigų idėja.

Ekonominės padėties blogėjimas

Neefektyvi ir smunkanti Tarybų Sąjungos ekonomika negalėjo nepaliesti ir Lietuvos. Buvo deklaruojama, kad Tarybų Sąjungoje infliacijos nėra ir būti negali, kad tai būdinga tik kapitalistinėms šalims, tačiau faktiškai infliacija buvo, tik paslėptinė. Tokios infliacijos padarinys – nuolatinis prekių trūkumas. Po pinigų keitimo 1961 m., praėjus kiek daugiau nei dešimtmečiui, rubliai nuvertėjo beveik perpus: 1985 m. vienas rublis tepirlygo 54 kapeikoms (V. Terleckas, V. Baldišis, 1989b). Didėjo biudžeto deficitas, jis buvo finansuojamas papildoma pinigų emisija, leidžiant į apyvartą niekuo nepadengtus pinigus. Ypač pakilo pagrindinių maisto ir plataus vartojimo prekių kainos.

Prekių stygių aštrino ir tai, kad Lietuvai buvo skiriami mažesni prekių fondai nei kaimyninėms tarybinėms respublikoms. Žvelgiant atgal, pvz., 1955 m. Lietuvai skirta 2–4 kartus mažiau maisto ir vartojimo prekių nei Latvijai ar Estijai, kai darbo užmokesčio lygis, palyginti su jomis, Lietuvoje tebuvo mažesnis 34–40 proc.

(A. Samajauskas, 2005). Taigi trūko prekių uždirbtiems pinigams, todėl Lietuva pirmavo pagal taupomųjų kasų indėlius. Tokiu būdu vyko priverstinis taupymas; tai buvo viena iš okupacinio išnaudojimo formų.

Paskelbus Nepriklausomybę, Lietuvos ekonomikai iškilo nelengvi pertvarkymo iš administracinės-komandinės ekonomikos sistemos į rinkos ekonomiką, taip pat ūkio, pritaikyto kolonijinei ūkio sistemai, restruktūrizavimo uždaviniai. Be nuolatinio Maskvos politinio šantažo ir sovietinės kariuomenės grasinimo karine agresija, 1990 m. pavasarį sovietinė imperija paskelbė Lietuvai dar ir ekonominę blokadą. Daug įmonių buvo priverstos nutraukti darbą, mokėti nedarbo pašalpas.

Pramonės ir žemės ūkio produkcijos apimtis mažėjo. Per 1991 m. pramonės įmonių produkcijos pardavimo kainos padidėjo 9,3 karto, o per 1992 m. pirmus du mėnesius, palyginti su tuo pačiu 1991 m. laikotarpiu, pramonės produkcija sumažėjo perpus. Per tą patį laikotarpį žemės ūkio produkcija taip pat sumažėjo: gyvulių ir paukščių gyvuoju svoriu supirkta 69 proc., pieno 80 proc. (Lietuvos banko pasiūlymai, 1992). Medžiagų, žaliavų, kuro ir energijos išteklių kainos padidėjo tiek, kad pagaminta produkcija dėl didelių kainų tapo nepaklausmi.

Svarbiausios įmonių finansinės padėties blogėjimo priežastys buvo sumažėjusi gamyba; sutrikęs žaliavų, medžiagų, įrengimų, atsarginių dalių, komplektuojamųjų detalių tiekimas; energijos išteklių ir kitų materialinių vertybių pabrangimas; prekių realizavimo sunkumai dėl gyventojų perkamosios galios ir Lietuvos prekių konkurencingumo sumažėjimo; dirbtinio realizavimo stabdymo, siekiant pasipelnyti iš didėjančių kainų; kreditų brangimo; kainų „žirklių“. Daugėjo nuostolingai dirbančių įmonių ir didėjo jų nuostoliai: 1992 m. sausio 1 d. tokių tarp valstybinių ir valstybinių akcinių įmo-

nių buvo 256, o jų nuostolių suma siekė 51,6 mln. talonų; 1992 m. spalio 1 d. atitinkamai – 463 įmonės ir 1769 mln. talonų nuostolių (Informacija Lietuvos Respublikos Seimo Biudžeto ir finansų komitetui, 1993, p. 45).

Vyriausybė, užuot sprendusi deklaruojamą ūkio restruktūrizavimo problemą ir skatinusi gamybą, savo ekonominę politiką orientavo į kainų didinimą ir gyventojų pajamų dalinį kompensavimą, taip įsukdama infliacijos spiralę. 1990–1992 m. rublio infliacija buvo 2000 procentų (Lietuvos banko raida ir perspektyvos, 1997, p. 10).

Sutrinko atsiskaitymai su buvusiomis TSRS respublikomis: Vyriausybė, nors ir buvo raginama, nesudarė tarpvalstybinių atsiskaitymų sutarčių, prekės joms buvo tiekiamos, tačiau už jas nebuvo mokama. Ministras pirmininkas Gediminas Vagnorius nuolatos reikalavo, kad Lietuvos bankas darytų rublio emisiją, tarsi tai būtų būdas visoms problemoms spręsti. Lietuvos bankas 1992 m. kovo 18 d. pateikė Aukščiausiajai Tarybai skubaus ekonominės padėties taisymo pasiūlymų (Lietuvos banko pasiūlymai, 1992), tačiau nei Aukščiausiaji Taryba, nei Vyriausybė šios iš esmės kompleksinės antiinfliacinių priemonių programos net nesvarstė, į Lietuvos banko pasiūlymus nebuvo atsižvelgta, toliau buvo vykdoma infliacijos spartinimo ir Lietuvos banko diskreditavimo politika (Lietuvos bankas 1990–1995, 1995, p. 41). Nebuvo paisoma ir mokslininkų atliktos susidariusios padėties analizės kompetetingų išvadų ir siūlomų priemonių komplekso padėčiai gelbėti (Uosis, 1992b).

Gyvenimo lygis smuko, realiosios pajamos mažėjo. Statistikos departamento namų ūkių tyrimų duomenimis, per 1992 m. antrąjį pusmetį nominaliosios pajamos padidėjo beveik dvigubai, tačiau per tą laikotarpį beveik perpus sumažėjo realiosios pajamos (Lietuvos statistikos metraštis. 1992 metai, 1993, p. 48–49).

Maisto prekės, kurioms teko daugiau nei pusė gyventojų išlaidų, 1991 m., palyginti su 1990 m., pabrango 318 proc., 1992 m., palyginti su 1991 m., – 1038 proc., su 1990 m. – 3295 proc. Drastiškai didėjo pagrindinių maisto produktų kainos. 1990–1992 m. vidutinės metinės pardavimo kainos pakilo: jautienos 47,5 karto, vištienos – 32,9, pieno – 47,2, kiaušinių – 37,3, smulkaus cukraus – 73,5, duonos – 38,4, bulvių – 59 karto; bene mažiausiai pabrango degtinė – 14,9 karto (Lietuvos statistikos metraštis. 1992 metai, 1993, p. 65, 67, 69).

Prekių talonai

Esant bendrai su TSRS pinigų sistemai ir vis didėjančiai infliacijai, atviroms valstybės sienoms, prekių trūkumas darėsi vis aštresnis, kainos didėjo. Vadinamosiose komercinėse parduotuvėse prekės buvo parduodamos už JAV dolerius ar Vokietijos markes daugumai gyventojų neįperkamos kainomis. Tai turėjo ne tik ekonominį, bet ir moralinį neigiamą poveikį, kėlė nepasitikėjimą valstybe. Užsienio valiutos didžioji dalis gyventojų neturėjo, nes darbo užmokestis buvo mokamas rubliais, o šios valiutos įsigyti buvo sudėtinga.

Trūkstant prekių, būtiniausioms prekėms (kruopoms, makaronams, muiui, skalbimo milteliams ir pan.) įsigyti per konkretų laikotarpį pagal gyvenamąją vietą buvo išduodami skirtingi kiekvienai prekių grupei talonai (prekių kortelės, išspausdintos paprastu būdu). Tai buvo priemonė, padedanti laikinai patenkinti minimalius gyventojų poreikius, tačiau visiškai patenkinti prekių poreikį įmanoma tik didinant prekių pasiūlą, vykdant adekvačią muitų politiką, turint savo pinigų sistemą.

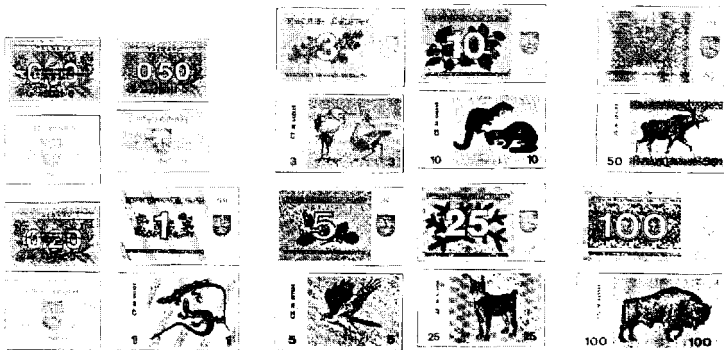
Lietuvos Respublikos Vyriausybė panaikino šią prekybos tvarką ir, neparengusi naujos prekybos tvarkos koncepcijos, nesuderinusi su Lietuvos banku, Ekonomikos, Finansų ir Pre-

kybos ministerijomis, nusprendė deficitines paklausias prekes pardavinėti pagal bendruosius talonus (universalias prekių korteles) (Lietuvos banko raštas „Dėl bendrųjų prekių talonų išleidimo“, 1993, p. 63). 1991 m. liepos 17 d. Vyriausybės nutarime nurodyta nuo tų pačių metų liepos 29 d. „pradėti prekybą pagal bendruosius talonus“, o iki tol „sukaupti Ekonomikos ministerijos nustatyto asortimento ir kiekio prekių atsargas prekybai pagal bendruosius talonus...“. Talonai buvo išduodami kartą per mėnesį kaip tam tikras nustatytas darbo užmokesčio ar kitų piniginių išmokų dydžio procentas. Įsigydamas pagal talonus parduodamas prekes, „pirkėjas moka rubliais ir kartu pateikia tos pačios bendros nominalinės vertės bendruosius talonus“ (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl bendrųjų talonų prekėms įsigyti įvedimo“, 1991). Bendrieji talonai, kitaip nei senieji, buvo nepalyginti kokybiškesni popieriniai ženklai, turintys vertybiniams ženklaus būdingų apsaugos požymių. Talonų pavyzdžiai pateikiami 1 paveiksle.

Tai, kad tokia priemonė negali duoti teigiamo rezultato, o tik papildomas išlaidas talo-

nams spausdinti, apskaityti ir pan., buvo akivaizdu. Lietuvos bankas siūlė „talonus į apyvartą šiuo metu neleisti, o laikyti [...], jei būtų sutrikdyta rublių cirkuliacija Respublikoje ir būtų būtina talonus panaudoti kaip laikinus pinigus“ (Lietuvos banko raštas „Dėl bendrųjų prekių talonų išleidimo“, 1993, p. 63), tačiau Vyriausybė argumentų nepaisė. Kaip ir buvo galima tikėtis, sukauptos prekės greitai dingo iš parduotuvių, be to, buvo sunku įsigyti trūkstamų talonų brangesnėms prekėms įpirkti. Tai tik skatino spekuliaciją, neapsaugojo rinkos nuo prekių išvežimo.

Visiškai be pagrindo šie prekių bendrieji talonai vadinami pinigais (Šadžius, 2005, p. 181–182): „... siekiant atsirbėti nuo rublio, buvo nuspręsta įvesti laikinuosius pinigus – talonus, kurie buvo įvesti 1991 m. liepos 17 d. ir cirkuliavo apyvartoje kartu su rubliais“; nesusigaudyta įvykių eigoje ir kokių tikslų siekiama, ten pat rašoma: „... laikinieji pinigai – talonai, neturėję jokios vertės užsienyje ir menką šalies viduje, irgi neskatinio ekonomikos augimo“. 1991 m. liepos 17 d. Vyriausybės nutarimu įvesti **bendrieji prekių talonai nebuvo pinigai**, tai buvo, kaip

1 pav. 1991 m. laidos talonai

minėta, universalios prekių kortelės. Taigi bendrųjų talonų kaip prekių kortelių paskirtis neturi nieko bendra su pinigais ir jų funkcijomis.

Prekyba pagal bendruosius talonus nutraukta 1992 m. balandžio 30 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 307: buvo nurodyta, kad nepanaudoti bendrieji talonai turi būti surenkami nustatyta tvarka ir grąžinami banko įstaigoms (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl prekybos pagal bendruosius talonus prekėms įsigyti nutraukimo“, 1992a). Nebuvo apsieita ir be kurioziškų atvejų: vieno banko rajoninis skyrius, nusprendęs, kad surinkti talonai nereikalingi ir tik be reikalo užima vietą banko skyriaus saugyklose, juos sudegino.

Kaip toliau bus minima, nuo 1992 m. spalio 1 d. šie bendrųjų talonų ženklai buvo grąžinti į apyvartą ir panaudoti kaip laikinieji pinigai (Lito komiteto nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos laikinųjų pinigų-talonų įvedimo ir rublių išėmimo iš apyvartos“, 1992). Sparčiai didėjant infliacijai, šie smulkių nominalų talonai buvo tapę smulkios vertės ir skirti grąžai atiduoti. Pažymėtina, kad dalis bendrųjų talonų jau buvo išsimėtę arba vis dėlto pasilikę pas gyventojus, tačiau didesnės įtakos pinigų kiekiui tai jau neturėjo.

Grynujų pinigų trūkumas

Be kitų ekonominių problemų, nuo 1990 m. vidurio pradėjo atsirasti dar viena, iš sovietinio planinio-direktyvinio pinigų kiekio reguliavimo pavaldėta problema – grynujų pinigų trūkumas (Lietuvos bankas 1990–1995, 1995, p. 40). Būtina priminti, kad gryniesiems pinigams tuo metu teko daug didesnis vaidmuo nei dabar: darbo užmokestis, pensijos, stipendijos, įvairios išmokos buvo mokama grynaisiais, gyventojai už prekes ir paslaugas atsiskaitė taip pat grynaisiais. Mokėjimo kortelių, atsiskaitymo vekseliais taip pat nebuvo. Problema gili-

no daugiau nei prieš metus prasidėję atsiskaitymai grynaisiais tarp įmonių ir organizacijų. Tuometio Lietuvos TSR Ministrų tarybos pirmininko V. Sakalausko žodžiais, „didžiausia kaltė dėl to tenka kooperatyvams, kurie per pusmetį iš bankų išėmė grynujų pinigų 10 kartų daugiau, negu ten įnešė“ (Svarbiausias siekis – ekonominis savarankiškumas, 1989).

Buvo naudojamos Rusijos centrinio banko emituojamais rubliais, o jų nebuvo gaunama pakankamai, neužteko darbo užmokesčiui ir kitoms minėtoms išmokoms. Mūsų pirkėjų sumokėti pardavėjams gryniesi pinigai už užsienyje nupirktas prekes išplaukdavo iš Lietuvos. Kadangi grynuosius pinigus iš Rusijos banko Lietuvos bankas pirkė mokėdamas negrynaisiais, tai didino Lietuvos mokėjimų balanso deficitą (Lietuvos banko pasiūlymai, 1992).

Nuolatos didėjant kainoms ir paskui jas lėčiau – atlyginimams ir kitoms išmokoms, sparčiai didėjo grynujų pinigų poreikis ir apyvarta: 1992 m. sausio mėn. grynujų pinigų apyvarta buvo beveik penkis kartus didesnė negu 1991 m. sausio mėn. apyvarta. Be to, sumažėjus prekių gamybai ir padidėjus kainoms, sumažėjo prekių pardavimas, todėl dalis gyventojams išmokėtų pinigų į bankus negrįžo. Esant tokiai padėčiai bankams teko išduoti grynujų pinigų daugiau negu jų sugrįždavo (žr. 1 lentelę). Grynujų pinigų trūkumas sparčiai didėjo: 1992 m. vasario mėn., palyginti su 1991 m. kovo mėn., padidėjo beveik tris kartus, o per vieną mėnesį – 1992 m. kovo mėn., palyginti su tuo pačiu metu vasario mėn., – jau daugiau nei 4,5 karto.

Didėjo gyventojų nepasitenkinimas: nebuvo laiku išmokamas darbo užmokestis, pensijos ir kt., mažėjo realiosios gyventojų pajamos, trūko būtinausių prekių. Dėl rublių piniginių ženklų trūkumo vien per 1992 m. kovo mėnesį Lietuvos bankai neišmokėjo gyventojams 1127 mln. rublių, arba 30 proc. bankų visų kasos išlaidų (Apie grynuosius pinigus ir laiku neišmokėtą atlyginimą, 1992).

1 lentelė. Grynujų pinigų poreikio didėjimas Lietuvoje 1991–1992 m., mlrd. rb

Grynieji pinigai	1991 m.	1992 m.	
	kovo mėn.	vasario mėn.	kovo mėn.
Bankų įplaukos	0,85	3,01	3,4
Bankų išmokos	0,96	3,31	4,8
Grynujų pinigų trūkumas	0,11	0,30	1,4

Šaltinis: Apie grynuosius pinigus ir laiku neišmokėtą atlyginimą, 1992; sudaryta autorės

Kaip buvo minėta, Lietuva pati apsirūpinti rublių ženklais negalėjo, nes juos emitavo TSRS valstybinis bankas, o jį panaikinus – Rusijos bankas. Kadangi Rusijoje didėjant kainoms taip pat trūko grynujų pinigų, greta subjektyvių – politinio priešiško – priežasčių buvo ir ši objektyvi priežastis. Tikėtis grynujų pinigų papildymo iš Rusijos banko nebuvo galima, nors Lietuvos bankas šiuo reikalu į jį kreipėsi ir siuntė savo delegacijas (Dėl grynujų pinigų trūkumo priežasčių, 1993, p. 65–66).

Gyventojų atsiskaitymams negrynaisiais pinigais dar nebuvo pasirengta, todėl buvo ieškoma galimybių išleisti rublių ženklų pakaitalus. Lietuvos bankas jau 1991 m. kovo mėnesį siūlė Vyriausybei pagaminti atitinkamų nominalų vertybinius popierius (obligacijas) galimam rublių trūkumui kompensuoti, taip pat tų pačių metų liepos pradžioje, kaip buvo minėta, siūlė gaminamų bendrųjų talonų nenaudoti, o palikti ir pririnkus panaudoti kaip pinigus.

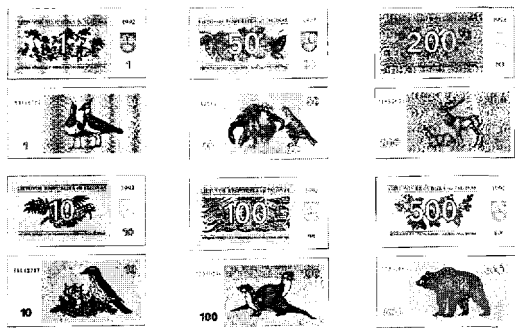
Kadangi į tuos pasiūlymus nebuvo atsižvelgta, 1992 m. pradžioje teko neatidėliotinai problemą spręsti. Turimus bendruosius talonus panaudoti kaip pinigus nebuvo galima, nes tuo metu dar didelė jų dalis (daugiau kaip 700 mln.) buvo apyvartoje, daugiausia pas gyventojus, ir jų prilyginimas rubliams būtų buvusi tarsi neatlygintina dovana talonų turėjusiems asmenims. Taip pat buvo svarstoma galimybė turimus bankuose to paties pavyzdžio nenaudotus ir grįžusius į bankus iš apyvartos bendruosius talonus specialiais aparatais kontrasignuoti, t. y.

suženklinti, kad jie skirtųsi nuo apyvartoje esančių talonų, ir tada naudoti kaip rublių pakaitalus. Šios idėjos teko atsisakyti dėl tos priežasties, kad kokybiškai suženklinti buvusių apyvartoje (apsidėvėjusių) talonų būtų nepavykę.

Todėl Lietuvos banko iniciatyva „Spindulio“ spaustuveje Kaune buvo spausdinami naujo pavyzdžio 200 ir 500 nominalo talonai (žr. 2 pav.).

Nuo 1992 m. gegužės 1 d. šie talonai buvo išleisti į apyvartą kaip rublių pakaitalai ir buvo prilyginti atitinkamai 200 ir 500 rublių vertės banknotams; buvo nurodyta, kad jie „turi būti priimami Lietuvos Respublikoje visų rūšių mokėjimams vykdyti tokiais pat sąlygomis, kaip ir šiuo metu cirkuliuojantys banko bilietai – rubliai“, kad jais „turi išduoti paprastai 40 procentų darbo užmokesčio, pensijų, stipendijų, pašalpų bei joms prilygintų išmokų ...“ (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl 200 ir 500 nominalo bendrųjų talonų išleidimo į apyvartą“, 1992b). Vėliau, nuo gegužės 25 d. į apyvartą buvo išleisti naujo pavyzdžio 50 ir 100, nuo birželio 26 d. – 10 talonų nominalo piniginiai ženklai; talonais mokama išmokų dalis buvo didinama. Talonų nominali vertė buvo išreikšta rubliais, pagal ją talonas buvo prilygintas rubliui, grynaisiais pinigais gyventojai galėjo atsiskaityti ir talonais, ir rubliais. Negrynaisiais buvo atsiskaitoma tik rubliais, indėliai bankuose buvo apskaitomi tik rubliais.

Per gegužės mėnesį talonų apyvarta sudarė apie 45 proc. visos apyvartos grynaisiais pi-

2 pav. 1992 m. laidos talonai

nigais: jie leido likviduoti didžiąją dalį įsiskolinimų Lietuvos gyventojams (Ratkevičius, 1992).

Pasirengimas kurti pinigų sistemą dviem etapais

Suprantama, tai buvo tik vienos problemos sprendimas. Esant rublio zonoje, t. y. valstybėje cirkuliuojant svetimiems pinigams, Lietuvos bankas negalėjo vykdyti pinigų politikos, tinkamai reguliuoti pinigų kiekio apyvartoje, stabdyti katastrofiškai didėjančios infliacijos ir palūkanų normų didėjimą. Pagrindinis tikslas – sukurti nacionalinę pinigų sistemą – išliko, tačiau valstybės ekonominci padėčiai negerėjant ir artimiausioje ateityje nematant jokių jos gerėjimo priedaidų, tapo akivaizdu, kad lito įvedimas nukeliamas ateičiai.

Buvusioms TSRS respublikoms taip pat išleidžiant į apyvartą popierinių rublių pakaitalus, jais galėjo būti atsiskaitoma tik toje pačioje valstybėje, tačiau inkasuoti bankuose įmonių sąskaitose jie buvo apskaitomi kaip rubliai ir už juos buvo galima pirkti prekes bet kurioje rublio zonos valstybėje. Tokia decentralizuo-

ta emisija didino infliaciją, kėlė pavojų supirkti prekes, kurių ir taip trūko, beverčiais rubliais. Estijoje 1992 m. birželio 20 d. įvedant kroną įvykdžius pinigų reformą, t. y. rublius kronomis keičiant diferencijuotai, nusavinant dalį santaupų, buvo sukeliamas grynųjų rublių antplūdis iš Estijos į rublio zonoje likusias šalis, taigi ir į Lietuvą.

Lietuvos banko 1992 m. liepos 9 d. kreipimėsi į Aukščiausiąją Tarybą Nr. 01-489 buvo nurodyta: „... būtina išėjimą iš rublio zonos vykdyti dviem etapais: 1) iš apyvartos rublius ne išimti, kaip Estijoje, o juos išstumti emituojamais rublio pakaitalais. Analogiškai buvo padaryta 1940–41 m. m. litus pakeičiant rubliais, laikinai naudojant paralelių apyvartą; 2) antroje etape – rublių pakaitalus bereikėtų pakeisti litais. Taip išvengtume reformos metu rublių antplūdžio.“ Taip pat buvo įteiktas Lietuvos banko parengtas Aukščiausiosios Tarybos nutarimo projektas „Dėl skubaus pinigų apyvartos pertvarkymo Lietuvos Respublikoje“, jame buvo nurodyti darbai, kuriuos reikia atlikti įgyvendinant pirmąjį savų pinigų įvedimo etapą (Lietuvos bankas 1990–1995, 1995, p. 157–158).

Tokiu pačiu keliu ėjo ir Latvija: pirmame etape 1992 m. gegužės 7 d. išleido latviškus rublius, kurie cirkulavo kartu su rusiškais rubliais; nuo liepos 20 d., antrame etape, latviški rubliai visiškai pakeitė rusiškus rublius – buvo sukurta nacionalinė pinigų sistema; trečiame etape, 1993 m. kovą, buvo pakeistas tik savų pinigų pavadinimas į latą, piniginis vienetas sustambintas, keičiant Latvijos rublius į latus santykiu 1:200, ir sumažinta pinigų suma apyvartoje.

Šį didžiulį darbą Lietuvos bankui teko nuveikti sudėtingomis vidaus ir išorės sąlygomis. Spaudoje buvo pradėta kelti isterija dėl talonų ženklų kokybės, padirbinėjimo, gyventojai gąsdinami pinigų reforma, t. y. kad dalis turimų rublių reformos metu gali būti nusavinta. Tenka apgailestauti, kad šiame procese dalyvavo ir tuometės vyriausybės institucijos (Ratkevičius, 1992). Ir taip sunkios žmonių gyvenimo sąlygos buvo kartinamos nepagrįstais bauginimais. Prisimintina, kad 1992 metais Lietuvoje tebebuvo Rusijos okupacinė kariuomenė.

Nacionalinės pinigų sistemos sukūrimas

Kai 1992 m. birželio mėn. Ukraina savo įmonėms suteikė 500–700 mlrd. rb paskolų, t. y. įvykdė tokio dydžio negrynųjų pinigų emisiją, Rusija, gindama savo rinką nuo Beverčių pinigų antplūdžio, 1992 m. liepos 1 d. užblokavo visų rublio zonos valstybių, iš jų ir Lietuvos, mokėjimus rubliais per buusias korespondentes sąskaitas. Taip bendra rublio zona ir bendras emisijos centras buvo panaikinti. Rusijos centrinis bankas, atidaręs naujas sąskaitas, į jas įskaitydavo tik Rusijoje emituotų rublių įplaukas. Taigi Rusija pati mus išstūmė iš rublio zonos (S. Uosis, 1992a; Uosis, 1992c; Lietuvos bankas 1990–1995, 1995, p. 34).

Tapo būtina kuo skubiau išleisti savus pinigus. Reikėjo apsispręsti, ką išleisti į apyvartą –

litus ar laikinuosius pinigus. Prof. S. Uosis rašė: „Savų pinigų sistemą sąlygoja pinigų emisija, ir todėl svarbiau yra ne tai, kaip juos pavadinsime, o kas išleidžia į apyvartą pinigus“ (S. Uosis, 1992a). Nuo pat nacionalinės pinigų sistemos kūrimo pradžios litas buvo ne tik savo piniginio vieneto pavadinimas, o savų pinigų sinonimas. Gyvenimas pakoregavo nacionalinės pinigų sistemos kūrimo eigą – teko ją kurti pirmiausia įvedant laikinuosius pinigus.

Infliacija sparčiai didėjo: Statistikos departamento duomenimis, 1992 m. rudenį metų infliacija siekė 1400 proc. Rusija rengėsi dar kartą didinti energijos išteklių kainas, todėl greito infliacijos sumažėjimo nebuvo galima tikėtis. Pasikeitus vyriausybei, imtasi ryžtingų žingsnių. Lito komitetas (Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis, Ministras pirmininkas Aleksandras Abišala ir Lietuvos banko valdybos pirmininkas Vilius Baldišis) 1992 m. rugsėjo 16 d. priėmė nutarimą Nr. 3 „Dėl Lietuvos Respublikos laikinų pinigų-talonų įvedimo ir rublių išėmimo iš apyvartos“. Šiame nutarime buvo nurodyta: „Nuo 1992 m. spalio 1 d. Lietuvos Respublikoje cirkuliuoja tik laikini pinigai-talonai ... 1992 metų pavyzdžio (10, 50, 100, 200 ir 500 nominalų) talonai ir 1991 metų pavyzdžio (1, 3, 5, 10 ir 100 nominalų) bendrieji talonai“ (Lito komiteto nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos laikinųjų pinigų-talonų įvedimo ir rublių išėmimo iš apyvartos“, 1992). Vienas talonas buvo prilygintas vienam rubliui.

Nuo 1992 m. spalio 5 d. Lietuvos banko nutarimu Nr. 33 į apyvartą buvo išleisti 1992 m. pavyzdžio vieno nominalo vertės talonai (Lietuvos banko pranešimas, 1992). Vėliau, 1993 m., į apyvartą išleisti naujo pavyzdžio 200 ir 500 nominalo talonai (žr. 3 pav.).

Vyriausybė ir Lietuvos bankas 1992 m. rugsėjo 23 d. priėmė nutarimą Nr. 695, kuriuo patvirtino rublių išėmimo iš apyvartos tvarką ir sąlygas (Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir

3 pav. 1993 m. laidos talonai

Lietuvos banko valdyba. Nutarimas „Dėl rublių išėmimo iš apyvartos Lietuvos Respublikoje“, 1992). Buvo nustatyta, kad rubliai Lietuvoje naudojami kaip mokėjimo priemonė iki 1992 m. rugsėjo 30 d. 24 valandos, o vėliau visi mokėjimai atliekami tik laikiniais pinigais-talonais. Iki rugsėjo 30 d. gyventojai turimus grynusius rublius galėjo naudoti mokėjimams; gyventojai ir įmonės turimus grynusius rublius taip pat galėjo įmokėti į sąskaitas bankuose. Bankai grynųjų rublių į talonus nekeitė, o gautų iš apyvartos į bankus rublių į apyvartą jau neišleisdavo. Rubliniai indėliai asmeninėse sąskaitose buvo perrašyti į laikinuosius pinigais-talonus.

Taigi 1992 m. spalio 1 d. Lietuvoje buvo įvesta nacionalinė valiuta, sukurta sava pinigų sistema, Lietuva po 51 su puse metų pertraukos vėl turėjo savus pinigus.

Kitaip nei 1988-aisiais, 1992 m. rudenį savų pinigų įvedimas jau sulaukė pakankamai plataus įvairių visuomenės sluoksnių pritarimo (Čeplėvičiūtė, 1992); tačiau jei šiam žingsniui nebūtų buvę nuosekliai rengiamasi, jis ir 1992-aisiais nebūtų žengtas. Todėl atrodo keistai, kad kartais pastaruoju metu nacionalinės pinigų sistemos kūrimo didžiulis ir sudėtingas bankinin-

kystės specialistų darbas pavaizduojamas vien kaip dailininkų kūrybos nuopelnas.

Laikinių pinigų-talonų įvedimas praėjo sklandžiai. Šiam žingsniui vicšai prieštaravo, ko gero, tik atstatydintas iš Ministro pirmininko pareigų G. Vagnorius (G. Vagnorius, 1992).

Ministro pirmininko pavedimu Vyriausybės informacijos biuro išplatintame spalio 17 d. pranešime sakoma, kad talonų įvedimas „... padėjo gerą pagrindą litui. Nors esama didžiulių ekonominių sunkumų, talonų kursas yra stabilus ir dolerio, ir rublio atžvilgiu“ (Apie litų įvedimą bus pranešta iš anksto, 1992).

Lietuvos bankas gavo galimybę vykdyti pagrindinę centrinio banko funkciją – reguliuoti pinigų apyvartą, taikyti pinigų politikos priemones. Pasitraukus iš rublio zonos, buvo pasirašytos atsiskaitymų tarpvalstybinės sutartys su Latvija, Estija, Rusija, Ukraina, Baltarusija, kitomis NVS šalimis. Laikinių pinigų įvedimą teigiamai įvertino ir tarptautinės finansų organizacijos (Lietuvos bankas 1990–1995, 1995, p. 35).

Tą laikotarpį anuomet (1990 m. liepos 31 d.–1993 m. kovo 10 d.) Lietuvos bankui vadovavęs Vilius Baldišis apibūdino šitaip: „... prieš įvedant litą buvo įvykdyti visi kriterijai, kurie būtini siekiant turėti nacionalinę valiutą – sukurta bankų sistema, centrinis bankas su emisijos teise, atskirtas biudžetas, fiskalinė politika nuo kreditų sistemos ir išleisti savi pinigai“ (Jurgelaitis, 2006).

Nors ekonominė padėtis Lietuvoje dar ilgus metus išliko sudėtinga, pinigų srityje greitai pradėjo ryškėti pirmieji teigiami poslinkiai.

Kaip matoma iš 2 lentelės, pinigų kiekio didėjimo tempai labai sulėtėjo. 1992 m. vidutiniškai per vieną ketvirtį P1 padidėjo 12,14 mlrd. talonų, o per 1993 m. pirmą ketvirtį – 7,34 mlrd. talonų, kvazipinagai atitinkamai 10,90 ir 8,22 mlrd. talonų, P2 – 23,04 ir 15,56 mlrd. talonų.

2 lentelė. Pinigų kiekio rodikliai Lietuvoje 1990 m. pabaigoje – 1993 m. pirmą pusmetį, mlrd. talonų

Laiko- tarpio pabaigoje	P1			Kvazipinigai			P2
	Pinigai apyvartoje	Indėliai iki pareikalavimo komerciniuose bankuose ir privataus sektoriaus indėliai Lietuvos banke	Iš viso	Terminuoti ir taupomieji indėliai komerciniuose bankuose	Indėliai užsienio valiutomis komerciniuose bankuose	Iš viso	Iš viso pinigų
1990 12	3,87	7,47	11,34	2,24	2,17	4,41	15,75
1991 12	7,38	12,85	20,23	2,33	18,63	20,96	41,19
1992 12	18,39	50,40	68,79	2,40	62,14	64,54	133,33
1993 03	23,31	52,82	76,13	4,88	67,88	72,76	148,89
1993 06	13,21	55,21	68,42	6,21	62,02	68,23	136,65

Šaltinis: Lietuvos bankas 1990–1995, 1995, p. 86; sudaryta autorės

1992 m. vidutinis ketvirčio padidėjimo tempas P1 buvo 36 proc., kvazipinigių – 32 proc. ir P2 – 34 proc., o per pirmą 1993 m. ketvirtį šie rodikliai padidėjo atitinkamai: 11 proc., 13 proc. ir 12 proc.

Infliacijos spiralę lengva įsukti, tačiau sunku sustabdyti, todėl yra žinoma, kad infliacijos stabdymas yra gana inertiškas procesas, čia reikia ne tik centrinio banko pastangų. Pasitraukus iš rublio zonos ir sukūrus nacionalinę pinigų sistemą, infliacijos didėjimo tempai smarkiai sulėtėjo (žr. 3 lentelę). Tą pripažįsta ir kiti autoriai: „1992 m. pabaigoje infliacijos didėjimo tendencija išnyko ir nuo 1993 m. infliacija pradėjo po truputį mažėti“ (Vetlov, 2002, p. 25).

Neargumentuotas teigimas esant blogybe, kad „1993 m. pavasarį infliacijos mėnesio tem-

pas buvo didesnis kaip 20 procentų“ (Šadžius, 2005, p. 182), nepalyginus su ankstesnių metų infliacijos tempais, jos kitimo tendencija, yra nepagrįstas, pats savaime nerodo nei kad padėtis blogėjo, nei kad gerėjo.

Talono kurso konvertuojamų valiutų atžvilgiu svyravimai pradėjo mažėti, nors dar ilgą laiką jų kursas mūsų pinigų atžvilgiu didėjo. Tuo metu paklausiausių valiutų – JAV dolerio ir Vokietijos markės – kurso kitimas vaizduojamas 4 pav.

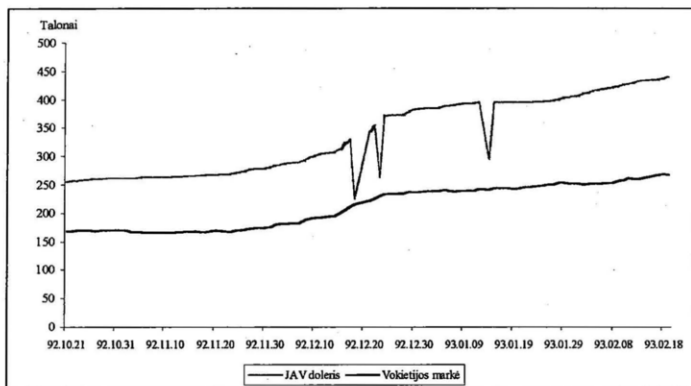
O rublio atžvilgiu talonas tapo stipresnis (žr. 5 pav.).

Lito komitetas 1992 m. spalio 30 d. priėmė nutarimą Nr. 3 „Dėl lito įvedimo sąlygų“, konstatavo, kad įvedus „savus laikinus pinigus-talonus, įvykdytas Lietuvos stabilios pinigų sistemos pirmasis kūrimo etapas“. Nutarime pa-

3 lentelė. Infliacija Lietuvoje 1990 m. – 1993 m. pirmą pusmetį, proc.

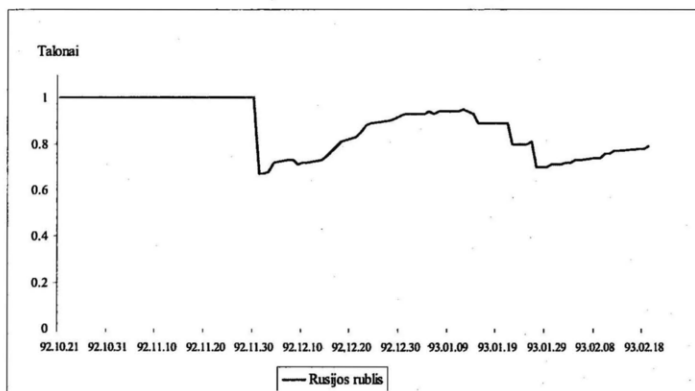
1990 m.	1991 m.	1992 m.	1993 m. mėnesio					
			metų	Sausis	vasaris	kovas	balandis	gegužė
9,1	383	1162,6	9,5	10,2	21,4	25	12,7	6,2

Šaltinis: Lietuvos bankas 1990–1995, 1995, p. 41–42; sudaryta autorės

4 pav. Lietuvos laikinojo piniginio vieneto-talono ir JAV dolerio bei Vokietijos markės santykių dinamika

Šaltinis: Lietuvos bankas 1990–1992, 1993, p. 99–101; sudaryta autorės

5 pav. Lietuvos laikinojo piniginio vieneto-talono ir Rusijos rublio santykio dinamika

Šaltinis: Lietuvos bankas 1990–1992, 1993, p. 99–101; sudaryta autorės

sakyma, kad, atsiskyrus nuo rublio pinigų sistemos, tapo apsaugota nuo rublio infliacinės įtakos ir nacionalinių pajamų išsiurbimo į užsienį, sudarytos sąlygos Lietuvoje reguliuoti pinigų kiekį apyvartoje ir kontroliuoti jų didėjimą,

pradėta disponuoti visomis pinigų emisijos duodamomis pajamomis. Tai buvo pasiekta sunkiomis sąlygomis, kai Rusija staiga padidino energijos išteklių kainas ir neatsiskaitydavo už Lietuvos pateiktas prekes. Labai svar-

bu buvo tai, kad šiame nutarime įsipareigota, jog „visos teisėtai įgytos talonų sumos bus keičiamos į litus vienodu santykiu“ (Lito „komiteto nutarimas“ Dėl lito įvedimo sąlygų, 1992), t. y. pereinant prie litų nebus vykdoma konfiskacinė pinigų reforma, nes kartkartėmis pasigirdavo tokių bauginimų, net ir iš aukštų pareigūnų. Tai galėjo destabilizuoti prekių rinką, sukelti ažiotažinį prekių, konvertuojamas valiutos pirkimą ir pan., būtų dar labiau apsunkinę Lietuvos ekonomiką (Uosis, Čepienė, Terleckas, 1992).

Lietuva jau galėjo rengtis baigiamajam pinigų sistemos kūrimo etapui – įvesti litą, o nacionalinės pinigų sistemos laikinieji pinigai-talonai cirkuliuojo 1992 m. spalio 1 d. – 1993 m. liepos 19 d.

Išvados

Lietuvos nacionalinės pinigų sistemos atkūrimo idėją pirmasis viešai išskėlė profesorius Stasys Uosis 1988 m. gegužės 26 d. Mokslų akademijos Ekonomikos institute Lietuvos ir Estijos mokslininkų susitikime.

Lito idėja sulaukė ir dalies mokslininkų, ir sovietinės bankų nomenklatūros pasipriešinimo. Vilniaus universiteto mokslininkai prof. Stasys Uosis, doc. Vladas Terleckas, dėst. Jūras Baldišis argumentuotai gynė lito idėją, įrodinėjo neatidėliotino rengimosi įvesti savus pinigus būtinybę.

1989 m. pavasarį buvo sudaryta Lietuvos savarankiškos pinigų ir kredito sistemos sukūrimo grupė, kurios darbe dalyvavo Vilniaus universiteto Finansų ir kredito katedros dėstytojai ir bankininkai praktikai. Per pusmetį šį grupę parengė Lietuvos savarankiškos pinigų ir kredito sistemos sukūrimo koncepciją, Lietuvos banko ir Komercinių bankų įstatymų projektus, kitus norminius dokumentus.

Jau nuo 1989 m. rudens vyko techniniai parengiamieji savų pinigų kūrimo darbai.

Atkūrus Nepriklausomybę, susidarė prielaidos sukurti realiai funkcionuojantį centrinį banką ir nacionalinę valiutą, tačiau ką tik atkurtas Lietuvos bankas neturėjo patalpų, lėšų, turėjo keletą darbuotojų, nebuvo suformuota jo valdyba.

1990 m. rugsėjo 9 d. patvirtinus Lietuvos banko statutą, buvo suformuluoti pagrindiniai uždaviniai pinigų srityje.

Aukščiausioji Taryba 1991 m. lapkričio 5 d. priėmė Pinigų išleidimo įstatymą, kuriame buvo nurodyta, kad „Lietuvos Respublikos nacionalinis piniginis vienetas yra litas ir jo viena šimtoji – centas“, taip pat sudarytas Lito komitetas, į kurį įėjo Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, Ministras pirmininkas ir Lietuvos banko valdybos pirmininkas. Lito komitetas turėjo nustatyti lito išleidimo į apyvartą datą ir kitus su tuo susijusius klausimus.

1992 m. pradžioje jau buvo pasirengta įvesti litus: nustatytos pinigų keitimo taisyklės, išspausdintas ir pristatytas reikalingas apyvartai litų kiekis. Tačiau ir taip sudėtingą pereinamojo laikotarpio ekonominę padėtį sukomplicavo tuometės vyriausybės vykdyta infliacinė politika. Hiperinfliacijos sąlygomis litų išleidimas būtų juos pasmerkęs greitai nuvertėti, būtų sukompromituota ir pati savų pinigų idėja.

Sutrinko atsiskaitymai su buvusiomis TSRS respublikomis, Vyriausybė nesudarė tarpvalstybinių atsiskaitymų sutarčių.

Esant bendrai pinigų sistemai ir vis didėjančiai infliacijai, atviroms valstybės sienoms, vis labiau trūko prekių, kainos kilo, mažėjo realiosios gyventojų pajamos. Vyriausybė nusprendė pakeisti iki tol galiojusią prekybos pagal talonus tvarką ir nuo 1991 m. liepos 29 d. deficitines paklausias prekes pardavinėti pagal bendruosius talonus (universalias prekių korteles). Buvo akivaizdu, kad ši priemonė problemų nesumažins, o tik padidins, todėl Lietuvos bankas siūlė išspausdintų talonų į apy-

vartą neleisti, o prirėikus juos būtų galima panaudoti kaip laikinus pinigus, tačiau į tai nebuvo atsižvelgta.

Taigi 1991 m. liepos 29 d. – 1992 m. gegužės 11 d. talonai buvo universalios prekių kortelės, jie nebuvo pinigai.

Nuo 1990 m. vidurio paastrėjęs grynųjų pinigų trūkumas sparčiai didėjo: nebuvo laiku išmokamas darbo užmokestis, pensijos, stipendijos, įvairios išmokos.

Lietuva apsirūpinti rublių ženklais negalėjo, nes jie buvo spausdinami ir emituojami Rusijoje. Tikėtis grynųjų pinigų papildymo iš TSRS Valstybinio banko nebuvo galima nepaisant didelių Lietuvos banko pastangų. Gyventojų atsiskaitymams negrynaisiais pinigais dar nebuvo pasirengta, todėl buvo ieškoma galimybių išleisti rublių piniginių ženklų pakaitalus.

Lietuvos banko iniciatyva išspausdinti naujo pavyzdžio 200 ir 500 nominalo talonai nuo 1992 m. gegužės 1 d. buvo išleisti į apyvartą kaip rublių piniginių ženklų pakaitalai ir buvo prilyginti atitinkamai 200 ir 500 rublių vertės banknotams. Jų dėka per mėnesį buvo likviduota didžioji dalis įsiskolinimų gyventojams.

1992 m. gegužės 1 d. – 1992 m. rugsėjo 30 d. talonai buvo naudojami kaip pakaitalai rublių popierinių ženklų trūkumui kompensuoti.

Pagrindinis tikslas – sukurti nacionalinę pinigų sistemą išliko, tačiau valstybės ekonominė padėtis negerėjo ir artimiausioje ateityje tam nebuvo jokių prielaidų. Lietuvos bankas 1992 m. liepos 9 d. Aukščiausiajai Tarybai pateikė pasiūlymą iš rublio zonos išeiti dviem etapais: 1) iš apyvartos rublius išstumti emituojamais rublio pakaitalais; 2) rublių pakaitalus pakeisti litais.

Bendra rublio zona ir bendras emisijos centras buvo panaikinti, kai Rusijos centrinis ban-

kas 1992 m. liepos 1 d. užblokavo visų rublio zonos valstybių, iš jų ir Lietuvos, mokėjimus rubliais per buvusias korespondentines sąskaitas. Tapo būtina neatidėliotinai išleisti savus pinigus.

Lito komitetas priėmė sprendimą, kad nuo 1992 m. spalio 1 d. Lietuvos Respublikoje cirkuliuoja tik laikinieji pinigai-talonai. **Taigi 1992 m. spalio 1 d. Lietuvoje buvo įvesta nacionalinė valiuta, sukurta savo pinigų sistema.**

1992 m. spalio 1 d. – 1993 m. liepos 19 d. cirkuliuojo nacionalinės pinigų sistemos laikinieji pinigai-talonai.

Lietuvos bankas gavo galimybę vykdyti pagrindinę centrinio banko funkciją – reguliuoti pinigų apyvartą, taikyti pinigų politikos priemones. Pasitraukus iš rublio zonos buvo pasirašytos tarpvalstybinės atsiskaitymų sutartys. Laikinių pinigų įvedimą teigiamai įvertino ir tarptautinės finansų organizacijos.

Pasitraukus iš rublio zonos ir sukūrus nacionalinę pinigų sistemą, pinigų kiekio augimo ir infliacijos tempai smarkiai sulėtėjo. Rubliai į talonus buvo pakeisti santykiu 1:1, o nuo 1992 m. gruodžio 1 d. talono kursas rublio atžvilgiu stiprėjo. Talono kurso konvertuojamų valiutų atžvilgiu svyravimai pradėjo mažėti, nors dar ilgą laiką jų kursai mūsų pinigų atžvilgiu augo.

Lito komitetas 1992 m. spalio 30 d. priėmė nutarimą Nr. 3, kuriame teigiamai įvertino Lietuvos stabilios pinigų sistemos kūrimo pirmojo etapo įvykdymą – savų laikinių pinigų-talonų įvedimą. Labai svarbu buvo tai, jog šiame nutarime įsipareigota, kad visos teisėtai įgytos talonų sumos bus keičiamos į litus vienodu santykiu, t. y. nebus vykdoma konfiskacinė pinigų reforma, kuri galėjo destabilizuoti prekių rinką ir padaryti žalos Lietuvos ekonomikai.

LITERATŪRA

1. Apie grynuosius pinigus ir laiku neišmokėtą atlyginimą (1992). *Kauno laikas*, 1992 m. balandžio 16 d.
2. Apie litų įvedimą bus pranešta iš anksto (1992), *Lietuvos pinigų sugrįžimas* – Vilnius, 1993, p. 84.
3. Baldišis, V. (1989), Ar turėsime konvertuojamą valiūtą? *Vakarinės naujienos*, 1989 m. vasario 2 d.
4. Baldišis, V., Terleckas, V., Uosis, S. (1989), Laisvė ir pinigai. *Respublika*, 1989 m. spalio 21 d.
5. Čeplevičiūtė, V. (1992), Tarp rublio ir lito. *Respublika*, 1989 m. spalio 21 d.
6. Dėl gryniųjų pinigų trūkumo priežasčių (1993), *Kas buvo teisus. Lietuvos banko dokumentai* – Vilnius, Lietuvos bankas, p. 65–66.
7. Dusevičius, J. (1990), Pinigai nemėgsta paviršutiniškumo. *Gimtas kraštas*, 1990 m. sausio 5–11 d.
8. Informacija Lietuvos Respublikos Seimo Biudžeto ir finansų komitetui (1993), *Kas buvo teisus. Lietuvos banko dokumentai* – Vilnius, Lietuvos bankas, p. 42–53.
9. Jurgelaitis R. (2006), Vilius Baldišis. *Kauno diena*, 2006 m. gegužės 20 d.
10. Lietuvos bankas 1990–1992 (1993) – Vilnius, Lietuvos bankas, 103 p.
11. Lietuvos bankas 1990–1995 (1995) – Vilnius: Lietuvos bankas, 227 p.
12. Lietuvos banko įstatymas (1993), Vilnius, 1990 m. vasario 13 d. Nr. XI-3679. *Įstatymai ir norminiai aktai, reglamentuojantys Lietuvos bankų veiklą* – Vilnius, Lietuvos bankas, p. 3–8.
13. Lietuvos banko pasiūlymai neatidėliotoms ūkio stabilizavimo ir antiinfliacinės politikos priemonėms įgyvendinti (Lietuvos banko pasiūlymai, 1992). *Vakarinės naujienos*, 1992 m. kovo 25 d.
14. Lietuvos banko pranešimas (1992). *Lietuvos aidas*, 1992 m. spalio 3 d.
15. Lietuvos banko raida ir perspektyvos (1997). Lietuvos banko ir lito 75-mečio tarptautinė konferencija „Besikeičiantis centrinių bankų vaidmuo Europoje“. Vilnius, 1997 m. spalio 3 d., 28 p.
16. Lietuvos banko raštas Dėl bendrųjų prekių talonų išleidimo, 1991 07 03 (1993). *Kas buvo teisus. Lietuvos banko dokumentai* – Vilnius, Lietuvos bankas, p. 63–64.
17. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Deputatų komisijos bankininkystės klausimams tirti, sudarytos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. vasario 6 d. nutarimu Nr. I-2300, išvados (Komisijos išvados, 1992), *Vakarinės naujienos*, 1992 m. kovo 26 d.
18. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Dėl Lietuvos banko statuto ir pagrindinio kapitalo (1993). Vilnius, 1990 m. rugsėjo 4 d. Nr. I-522. *Įstatymai ir norminiai aktai, reglamentuojantys Lietuvos bankų veiklą* – Vilnius: Lietuvos bankas, p. 8–14.
19. Lietuvos Respublikos Lito komiteto nutarimas „Dėl pasirušimo Lietuvos Respublikos pinigų sistemos pertvarkymui“ (1991). 1991 m. gruodžio 9 d. Nr. 1.
20. Lietuvos Respublikos Lito komiteto nutarimas „Dėl lito įvedimo sąlygų“ (1992). Vilnius, 1992 m. spalio 30 d. Nr. 3. *Įstatymai ir norminiai aktai, reglamentuojantys Lietuvos bankų veiklą* – Vilnius: Lietuvos bankas, p. 58–59.
21. Lietuvos Respublikos pinigų išleidimo įstatymas (1991). Vilnius, 1991 m. lapkričio 5 d. Nr. I-1949.
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos banko valdybos nutarimas „Dėl rublių išėmimo iš apyvartos Lietuvos Respublikoje“ (1992). Vilnius, 1992 m. rugsėjo 23 d. Nr. 695. *Įstatymai ir norminiai aktai, reglamentuojantys Lietuvos bankų veiklą* – Vilnius, Lietuvos bankas, 1993, p. 57–58.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl bendrųjų talonų prekėms įsigyti įvedimo“ (1991). Vilnius, 1991 m. liepos 17 d. Nr. 285. *Vaištybės žinios*, Nr. 23-626.
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl prekybos pagal bendruosius talonus prekėms įsigyti nutraukimo“ (1992a). Vilnius, 1992 m. balandžio 30 d. Nr. 307. *Vaištybės žinios*, Nr. 18–532.
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl 200 ir 500 nominalo bendrųjų talonų išleidimo į apyvartą“ (1992b). Vilnius, 1992 m. balandžio 28 d. Nr. 301. *Vaištybės žinios*, Nr. 18-528.
26. Lietuvos statistikos metraštis. 1992 metai (1993). Vilnius, Lietuvos statistikos departamentas, p. 48–67.
27. Lito komiteto nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos laikinųjų pinigų-talonų įvedimo ir rublių išėmimo iš apyvartos“ (1992). Vilnius, 1992 m. rugsėjo 16 d. Nr. 2. *Įstatymai ir norminiai aktai, reglamentuojantys Lietuvos bankų veiklą* – Vilnius, Lietuvos bankas, 1993, p. 56.
28. LTSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Lietuvos banko įsteigimo“ (1990). Vilnius, 1990 m. vasario 13 d. Nr. XI-3680.
29. Ne visi tylėjo: Priešinimasis Lietuvos ūkio griovimui (1993). Parenė V. Terleckas – Vilnius, 63 p.
30. Paskočinai, J. (1989), Visiems rūpi pinigai. *Tiesa*, 1989 m. rugsėjo 6 d.
31. Ratkevičius, K. (1992), Dar kartą dėl piniginių ženklų pakaitalų. *Vakarinės naujienos*, 1992 m. birželio 12 d.

32. Samajauskas, A. (2005). *Ažuolai nebijo vėtrų* – Vilnius, Gairės, p. 80–81, 161.
33. Svarbiausias siekis – ekonominis savarankiškumas (1989). *Tiesa*, 1989 m. rugpjūčio 4 d.
34. Šadžius, L. (2005). *Lietuvos komercinių bankų raida ir integracija į Europos Sąjungos finansų sistemą (1988–2004 m.)* – Vilnius, Socialinių tyrimų institutas, p. 180–183.
35. Terleckas, V., Baldišis, V. (1989a), Ar reikia Lietuvai lito? *Gimtas kraštas*, 1989 m. birželio 29 – liepos 5 d.
36. Terleckas, V., Baldišis, V. (1989b). *Rublio no-kautas* – Vilnius, Žinija, 31 p.
37. Terleckas, V., Baldišis, V. (1988), Rublis draugas, bet tiesa svarbiau. Arba kiek kainuos pinigai rytoj. *Komjaunimo tiesa*, 1988 m. lapkričio 23 d.
38. Terleckas, V., Baldišis, V., (1988), Kam pavojingi respublikų pinigai? *Vakarinės naujienos*, 1988 m. gruodžio 16 d.
39. Uosis, S. (1988a), Ar Lietuvai rekėtų savų pinigų? *Vakarinės naujienos*, 1988 m. spalio 19 d.
40. Uosis, S. (1992a), Ar lito įvedimas netaps politine avantiūra. *Vakarinės naujienos*, 1992 m. liepos 28 d.
41. Uosis, S. (1988b), Ar reikalinga respublikų valiuta. *Literatūra ir menas*, 1988 m. rugsėjo 24 d.
42. Uosis, S. (1992b), Būtina siekti defliacijos. *Vakarinės naujienos*, 1992 m. sausio 8 d.
43. Uosis, S., Čepienė, I., Terleckas, V. (1992), Atviras laiškas Seimui ir Vyriausybei. *Vakarinės naujienos*, 1992 m. gruodžio 28 d.
44. Uosis, S. (1992c), Kaip įvesti litą? *Lietuvos komersantas*, 1992 m. rugpjūčio 27 – rugsėjo 2 d.
45. Uosis, S., Terleckas, V., Baldišis, V. (1989). Lietuvos pinigų ir kredito sistemos koncepcija – Vilnius.
46. Vagnorius, G. (1992), Geriau ne visai kokybiški litai negu laikini pinigai. *Lietuvos aidas*, 1992 m. spalio 2 d.
47. Veselka, J. (1989), O aš manau kitaip! *Respublika*, 1989 m. spalio 21 d.
48. Vetlov, I. (2002), Lietuvos kainų kitimas ir jo veiksniai. *P pinigų studijos*, Nr. 2, p. 25.
49. Vilkas, E. (1988), Mes – už didįjį suinteresuotumą. *Tiesa*, 1988 m. liepos 28 d.
50. Žilevičius, Z. (1988), Ar gali išgelbėti ekonomiką savi pinigai? *Komjaunimo tiesa*, 1988 m. lapkričio 7 d.

RESTITUTION OF THE NATIONAL MONETARY SYSTEM AND THE INTRODUCTION OF TEMPORARY MONEY: PREHISTORY AND REALIZATION

Meilė Jasiėnė

Summary

The idea of the restitution of the Lithuanian national monetary system for the first time was discussed openly on May 26, 1988 at the meeting of scientists at the Institute of Economics of the Academy of Sciences, where professor Stasys Uosis for the first time openly expressed the idea of the restitution of the Lithuanian national monetary system.

Some scientists, among them the nomenclature of soviet banks, spoke against the idea of litas.

In spring 1989, the group of the creation of independent Lithuanian monetary and credit system was organized, in which lecturers of Vilnius University Finance and Credit Department and bankers-practitioners took part. In half a year the conception of independent Lithuanian monetary and credit system and the projects of related laws were prepared.

When on March 11, 1990 the Independence was restored, the possibilities to create the real, functioning central bank and national currency appeared.

But the newly re-established the Bank of Lithuania had neither premises nor resources. It had only several workers, the Board hadn't been organized. When Vilnius Baldišis was appointed Chairman of the Board of the Bank of Lithuania and the Statute of the Bank of Lithuania was approved, the main tasks in the monetary sphere were formulated, the concrete work began.

On November 5, 1991 the Supreme Council adopted the publishing of Money Law. The Committee of Litasp was founded. Its task was to fix the litasp emission date. At the beginning of 1992 it was already prepared to introduce litasp, but because of the inflation politics of the Government of that time the introduction of litasp became impossible – litasp would quickly devaluate, the mere idea of litasp as the national currency symbol would be discredited.

The prices jumped up sharply, the lack of goods grew. The Government changed the order of selling the deficit goods by coupons (product cards). On Ju-

ly 29, 1991 the new common coupons were introduced. They were not money, but only universal trade cards. This change of the trade order did not diminish the problems. In this situation, the Bank of Lithuania suggested not to put coupons in circulation and only in case of necessity to use them as temporary money, but the government did not pay attention to this suggestion.

The shortage of rouble cash began, the salaries, pensions, various payments and grants were not paid in time. Rouble signs were printed and emitted in Russia. For the political and economical reasons there was no possibility to expect the accession of cash from the USSR State Bank, so the Bank of Lithuania was looking for possibilities to emit the substitutes of rouble. On May 1, 1992 new coupons as the substitutes of rouble were put in circulation. With their help the bigger part of the arrears was liquidated. At the same time trade by common coupons (universal trade cards) was stopped.

Life changed the plans of the creation of national monetary system. It was decided to introduce tem-

porary money. When the Government changed, the Committee of Litas on September 16, 1992 adopted the decision that from October 1, 1992 only temporary money-coupons would be circulating in the territory of the Republic of Lithuania. Roubles were changed into coupons in the ratio 1:1. This way on October 1, 1992 the national currency was introduced and the own monetary system re-established in Lithuania.

The Bank of Lithuania acquired the possibility to fulfil the main function of the Central Bank – to regulate the turnover of money, to apply instruments of monetary policy. The growth of the amount of money and inflation process slowed down, and from December 1, 1992 the exchange rate of coupon against rouble became stronger. The variation of the exchange rate of coupon towards convertible currencies became smaller, though their exchange rates towards our money grew.

The state had a possibility to prepare for changing temporary money-coupons into litas.

NACIONALINĖS PINIGŲ SISTEMOS KŪRIMAS IR LAIKINŲJŲ PINIGŲ ĮVEDIMAS: PRIEŠISTORĖ IR ĮGYVENDINIMAS

Meilė Jasienė

Santrauka

Lietuvos nacionalinės pinigų sistemos atkūrimo idėja pirmą kartą viešai svarstyta 1988 m. gegužės 26 d. Mokslų akademijos Ekonomikos institute mokslininkų susitikime, kuriame profesorius Stasys Uosis pirmą kartą viešai išklė Lietuvos nacionalinės pinigų sistemos atkūrimo idėją.

Lito idėja sulaukė dalies mokslininkų ir sovietinės bankų nomenklatūros pasipriešinimo.

1989 m. pavasarį buvo sudaryta Lietuvos savarankiškos pinigų ir kredito sistemos sukūrimo grupė, kurios darbe dalyvavo Vilniaus universiteto Finansų ir kredito katedros dėstytojai ir bankininkai praktikai. Per pusmetį buvo parengta Lietuvos savarankiškos pinigų ir kredito sistemos sukūrimo koncepcija ir reikalingų įstatymų projektai.

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Nepriklausomybę, susidarė prielaidos sukurti realiai funkcionuojantį centrinį banką ir nacionalinę valiutą. Tačiau ką tik atkurtas Lietuvos bankas neturėjo patalpų, lėšų, turėjo keletą darbuotojų, nebuvo suformuota jo valdyba. Lietuvos banko valdybos pirmininku paskyrus Vilių Bal-

dišį ir 1990 m. rugėjo 9 d. patvirtinus Lietuvos banko statutą, buvo suformuluoti pagrindiniai uždaviniai pinigų srityje, prasidėjo konkretūs darbai.

Aukščiausioji Taryba 1991 m. lapkričio 5 d. priėmė Pinigų išleidimo įstatymą. Buvo sudarytas Lito komitetas, kuris turėjo nustatyti lito išleidimo į apyvartą datą. 1992 m. pradžioje jau buvo pasirengta įvesti litus, tačiau dėl tuometės vyriausybės vykdytos infliacinės politikos litų išleidimas tapo neįmanomas: litai būtų greitai nuvertėję, sukompromituota lito, kaip nacionalinių pinigų simbolio, idėja.

Kainos smarkiai didėjo, vis labiau trūko prekių. Vyriausybė pakeitė iki tol galiojusią deficitinių paklausių prekių pardavimo pagal talonus (prekių korteles) tvarką. Buvo įvesti 1991 m. liepos 29 d. nauji – bendrieji talonai. Tai nebuvo pinigai, o tik universalios prekių kortelės. Šis prekybos tvarkos pakeitimas negalėjo sumažinti problemų. Todėl Lietuvos bankas siūlė išspausdintų talonų į apyvartą neleisti, o prireikus juos panaudoti kaip laikinuosius pinigus, tačiau Vyriausybė iš šių siūlymų neatsižvelgė.

Pradėjo trūkti rublių grynųjų pinigų: nebuvo laiku išmokamas darbo užmokestis, pensijos, stipendijos, įvairios išmokos. Rublių ženklai buvo spausdinami ir emituojami Rusijoje. Dėl politinių ir ekonominių priežasčių tikėtis grynųjų pinigų papildymo iš TSRS valstybinio banko nebuvo galima, todėl Lietuvos bankas ieškojo galimybių išleisti rublių piniginių ženklų pakaitalus. 1992 m. gegužės 1 d. buvo išleisti į apyvartą naujo pavyzdžio talonai kaip rublių piniginių ženklų pakaitalai. Jų dėka per mėnesį buvo likviduota didžioji dalis įsiskolinimų gyventojams. O prekyba pagal bendruosius talonus (universalias prekių korteles) buvo nutraukta.

Gyvenimas pakoregavo nacionalinės pinigų sistemos kūrimo planus. Buvo nuspręsta įvesti laikinuosius pinigus. Pasikeitus Vyriausybei, Lito komitetas

1992 m. rugsėjo 16 d. priėmė sprendimą, kad nuo 1992 m. spalio 1 d. Lietuvos Respublikoje cirkuliuoja tik laikinieji pinigai-talonai. Rubliai į talonus buvo pakeisti santykiu 1:1. Taigi 1992 m. spalio 1 d. Lietuvoje buvo įvesta nacionalinė valiuta, sukurta savų pinigų sistema.

Lietuvos bankas gavo galimybę vykdyti pagrindinę centrinio banko funkciją – reguliuoti pinigų apyvartą, taikyti pinigų politikos priemones. Pinigų kiekio didėjimo ir infliacijos tempai smarkiai sulėtėjo, o nuo 1992 m. gruodžio 1 d. talono kursas rublio atžvilgiu stiprėjo. Talono kursas konvertuojamų valiutų atžvilgiu svyravimai pradėjo mažėti, nors dar jų kursai mūsų pinigų atžvilgiu didėjo.

Valstybė galėjo rengtis keisti laikinuosius pinigus-talonus į litus.

Įteikta 2006 m. spalio mėn.

Priimta spausdinti 2006 m. lapkričio mėn.